

Přínos Leopolda Peka pro speciální a srovnávací pedagogiku

(K 50. výročí úmrtí vychovatele a humanisty)

PhDr. KAREL RÝDL, CSc.,
katedra pedagogiky filozofické fakulty Karlovy
univerzity, Praha
IVA ŽVACHTOVÁ a MIROSLAVA
VALEŠOVÁ,
studentky pedagogiky
filozofické fakulty Karlovy univerzity, Praha

Úkolem této studie, připravené v semináři katedry pedagogiky FFUK v Praze, je připomenout pedagogické veřejnosti dnes již polozapomenutého průkopníka péče o opuštěnou a zanedbanou mládež v českých zemích Leopolda Peka (1855—1937) a na základě jeho vychovatelských a pedagogických zásad přiblížit celoživotní zájem o opuštěné děti.

Cílem studie je podnítit zájem historiků pedagogiky o dosud málo zpracovanou oblast v dějinách výchovy. Jde o oblast vývoje dětských výchovných ústavů, sirotčinců a ostatních speciálních institucí věnujících se péči o opuštěné nebo mravně zanedbané děti.

Osobnost Leopolda Peka jsme nevybrali náhodně. Pek stál totiž u zrodu a rozvoje dvou nejvýznamnějších „vychovaten“ u Prahy, v Libni a v Říčanech. Dobové materiály jasně dokazují, že pedagogická úroveň těchto zařízení přímo souvisela s činností L. Peka, který byl až do 30. let uznávanou autoritou v oblasti výchovy dětí bez rodičů, domova a zájmu společnosti.

Dosavadní odborná literatura, která by hodnotila a rozebírala nesporné vychovatelské zásluhy L. Peka, je sporadická a omezuje se jen na povšechné informace v dobových časopisech nebo starších pracích z dějin školství.¹

Informace z této literatury jsme doplnili studiem archivních materiálů v Archivu hl. m. Prahy a Okresního archivu v Nymburce.² Díky neobyčejné laskavosti pracovníka Dětské léčebny v Říčanech dr. J. Jelínka jsme mohli prostudovat archivní materiál o činnosti L. Peka v Říčanech. K dispozici jsme měli i informace o vývoji vychovaten v Rakousku-Uhersku, soustředěné v diplomové práci J. Jelínka.³ Během práce se nám nepodařilo objevit rukopis Pekovy knihy „Překážky a nezdary“, kterou Pek připravoval do tisku v polovině 30. let v Nymburce,⁴ do níž chtěl vložit své celoživotní pedagogické zkušenosti. Další doklady o Pekově činnosti přinese budoucí výzkum ve fondech Okresního archivu v Nymburce, Literárního archivu PNP v Praze, Státního ústředního archivu v Praze a městského archivu říčanského, uloženého v OA v Jílovém.⁵

* * *

S rozvojem průmyslové výroby v druhé polovině 19. století začaly narůstat také sociální problémy. Jedním z nich byla péče o mravně narušené a zanedbané děti, většinou sirotky nebo děti z neúplných či rozvrácených rodin, a o děti mentálně nebo fyzicky postižené. Postupně se ve společnosti začala projevovat snaha nahradit dosud soukromou pečovatelskou iniciativu jednotlivců a spolků, která již nestačila udržovat tento jev ve společensky únosných mezích, péčí organizovanou zemskými veřejnými organizacemi. I tak se ještě i v těchto institucích projevovaly tradičně silné tendence řešit filantropickou cestou pouze důsledky, přičemž nebyly odhalovány příčiny tohoto stavu.⁶

Výchovné ústavy byly zřizovány díky materiální podpoře jednotlivců nebo obcí. Jejich síť však byla řídká, nejednotná a roztržštěná po stránce organizační a živelná po stránce obsahové. Podobně jako v Německu, Francii a Švýcarsku byly výchovné ústavy budovány i v rakouské monarchii.⁷ Jejich nejednotnost byla vyjádřena nejen různými názvy, ale i postavením donátora. Ve své práci podal J. Jelínek stručný přehled vývoje těchto ústav v 19. století, který zde uvádíme pro ilustraci:

- 1789 založen první pražský nalezinec,
- 1839 na popud hraběte Thuna byla založena Jednota ku blahu propuštěných káranců, která měla vychovatelnu v Ječné ulici v Praze,
- 1842 založen Spolek ku blahu nuzných dětí,
- 1847 založena ochrannovna v Brně (první v rakouských zemích),
- 1875 založen sirotčinec arcivévodkyně Gizely na Hradčanech,
- 1883 založena vychovatelná v Libni,
- 1884 založena dívčí ochrannovna v Černovicích,
- 1885 založena dívčí ochrannovna v Lobči,
- 1886 založena vychovatelná arcivévodkyně Alžběty v Praze na Vinohradech,
- 1896 otevřena vychovatelná manželů Olivových v Říčanech.⁸

Po vzoru velkých měst (Praha, Brno) zřizovaly sirotčince a ochrannovny i menší města, např. Hradec Králové, Červený Kostelec, takže v polovině 80. let bylo v Čechách 21 ústavů pečujících o 808 dětí, převážně školou povinných. Vzhledem k ostatním zemím to byla síť poměrně hustá, přesto však nemohla koncem 19. století řešit problém asi 25 000 sirotek a zanedbaných dětí.⁹ Pozitivní roli v pomoci řešit tento problém sehrála pražská obec, která na popud vynikající kulturní osobnosti Vojty Náprstka začala za pomoci předních pražských učitelů a podnikatelů budovat ústavy, které se staly vzorem a příkladem z hlediska výchovné péče o chovance. Tyto ústavy byly nazývány vychovatelnou a výraznou pedagogickou pečeť jejich náplni dal právě Leopold Pek, v té době již zkušený vychovatel, mající i bohaté zahraniční zkušenosti. Sám formuloval cíle a úkoly vychovatele a jejich smysl slovy: „Účelem vychovatelnou jest ujímati se především dítek mravně zanedbaných, jimž hrozí vážné nebezpečí úplné mravní záhuby, ať zaviněné pouhým nedostatkem potřebné péče, nebo přímo zhoubným příkladem a jiným škodlivým vlivem prostředí, v němž dítky žijí. Teprve v druhé řadě připouští se také přijímání takových dítek, za něž se přimlouvá pouhá opuštěnost, osiřelost a chudoba. Ústav, přijímaje dítky ve svou ochrannou péči, bere na sebe povinnost nahradit jim pokud možno domov, starati se o přiměřené jich zaopatření fyzické, poskytovati jim potřeb-

ného vzdělání školního, zušlechťovati jich mravní povahu a připravovati je pro život praktický s náležitým ohledem na schopnosti a potřeby každého jednotlivce.“¹⁰

Tak se Pek dostal k působení ve dvou nejúspěšnějších vychovatelnách, v Libni a v Říčanech, a stál u zrodu pedagogické teorie ústavní péče jako vrcholu filantropických snah pražské obce na přelomu 19. a 20. století. Podívejme se nyní, jaké události a životní osudy formovaly Pekův pedagogický cit a zkušenosti, jež tak úspěšně uplatňoval v Libni a Říčanech.

ŽIVOTNÍ OSUDY LEOPOLDA PEKA

Životními osudy L. Peka se nezabýváme samoúčelně, ale v souvislosti s hledáním momentů, které musely ovlivnit jeho myšlení, názory a budoucí jednání jako vychovatele a organizátora péče o opuštěnou mládež.

Leopold Pek se narodil v Litomyšli v roce 1855 v rodině tkalce. Oba rodiče se všem synům snažili poskytnout maximální vzdělání a vzornou rodinnou péči. Po smrti otce se starší bratři starali o Leopoldovu výchovu na piaristické hlavní škole v Litomyšli. Přísná kázeň řádových učitelů, tělesné tresty a ponurá učebna budily u Leopolda strach a odpor. Situace se zlepšila, když ho nechal starší bratr Mikuláš, který po smrti matky převzal rodičovské povinnosti, zapsat na nižší reálku, na piaristech zcela nezávislou. Podle školních výkazů patřil Leopold mezi nejlepší žáky ústavu. V roce 1870 si ho jako čerstvého absolventa odvezl Mikuláš k sobě do Dobříše a dal ho v místních železárnách vyučit zámečnickem. Zde se Leopold díky svému vzdělání stal záhy domácím vychovatelem dětí správce Collorodo-Mansfeldských železáren. Po drobných neshodách odchází Leopold do Prahy, kde začíná studovat na učitelském ústavu. O tom, jak silná byla bratrská pouta a rodinné vztahy, svědčí fakt, že Leopold si před nástupem do učitelského ústavu v Panské ulici dojel do Dobříše pro souhlas bratrů. Podporován bratrem Mikulášem studoval Leopold s významáním, přivydělával si kondicemi a po absolvování mu sám ředitel Jan Lepař zajistil učitelské místo v Praze. Po několika letech praxe složil Leopold Pek zkoušky pro učitelství na měšťanských školách. Postupně se mladý Pek zapojoval do činnosti učitelských spolků Budeč a Učitelská beseda a začínal být známým pražským učitelem a vychovatelem. Po vlastním hmotném osamostatnění podporoval na studiích zase mladšího bratra Antonína.

Do této doby silného vzestupu Pekovy osobnosti (konec 70. let) spadá snaha skupiny pražských veřejných činitelů o nutné řešení problému výchovného působení na opuštěnou a zanedbanou mládež. Z podnětu Vojty Náprstka a Josefa Šauera z Augenburgu bylo v roce 1882 rozhodnuto založit v Praze útulek pro narušené děti. Svědčí o prozíravosti představenstva města, že za sídlo zvolili tehdy od Prahy odlehlé bývalé letní sídlo pražských primátorů, zámeček v Libni. Již během adaptace byl jako vhodná osoba k vedení „vychovatelný pro hochy mravně zanedbané“ zvolen právě Leopold Pek. Ovšem ještě před převzetím nového ústavu byl Pek vyslán radou města Prahy na studijní cestu, během níž měl navštívit různé ústavy, ochrannovny a útulky pro opuštěnou a zanedbanou mládež v zahraničí (zejména v Německu, kde se tyto ústavy

značně rozmohly po oslavách stého výročí narození J. J. Pestalozziho v roce 1852), studovat jejich organizaci, výchovnou a vzdělávací práci a systém péče o chovance s cílem získané zkušenosti uplatnit v práci libeňské vychovatelny. Tím si městská rada pražská zajistila schopného ředitele, který byl zárukou, že pražská vychovatelna bude z hlediska péče o chovance patřit k evropské špičce.

Protože se Pek nesoustředil jen na popis zmíněných ústavů, ale pozoroval i život lidí, jejich zvyky, kulturu a sociální podmínky, jsou jeho publikované dojmy cenným materiálem etnografickým a geografickým, ale zvláště cenné jsou pro srovnávací pedagogiku. Podívejme se proto blíže na obsah jeho spisu *Obrazy z pedagogické cesty vykonané r.1883*.¹¹

PEKŮV PŘÍNOS PRO SROVNÁVACÍ PEDAGOGIKU

Nejdříve navštívil Pek ochranovnu v Lužánkách u Brna, založenou Moravskoslezským ochranným spolkem. Zde kritizoval nedostatečnou hmotnou péči o děti, založenou pouze na milodarech: „Nemožno hledati kýžený prostředek vychovatelský v prostotě, která se zvrhla v chudobu.“¹² Stejně podmínky našel Pek i ve Skutči a hledá souvislosti mezi výchovnými úspěchy a hmotným zabezpečením dětí.

Z německých ochranoven navštívil Pek ústav ve Zhořelci, určený pro propuštěné trestance. Zde se seznámil s výchovným působením a škálou odměn a trestů. Sám prosazoval více individuální přístup, ohleduplnost, důslednost a laskavost. Ocenil systém vzdělávání v řemeslných pracích a estetickém citění.

Inspiraci pro výchovu pěstounů získal Pek ve Štětíně, kde si prohlédl tzv. Gotteborské ústavy, ochranovnu a bratrský ústav. V něm byli po tři roky připravováni budoucí vychovatelé a pěstouni opuštěných dětí nebo propuštěných trestanců. V této souvislosti Pek velmi kladně hodnotil pruský zákon o nuceném vychovávání z roku 1878, který ukládal obcím a městům povinnost zřizovat dostatečný počet ústavů pro převýchovu odsouzených nebo zanedbaných dětí a mládeže a zároveň zajistit prevenci v rodinách, které výchovu dětí zanedbávají. Postižené děti byly umísťovány také ve spořádaných rodinách. Pek oceňoval finanční zabezpečení štětínských ústavů provinciálními státními úřady a zvláště právní zajištění otcovských práv ústavu do 18 let věku chovance.

V Berlíně se Pekovi líbil ústav „Am Urbau“ pro jeho vnitřní pořádek, disciplínu a přísnou kázeň, ale zejména pro tzv. rodinnou organizaci chovanců. Každá rodina (asi 20 dětí) měla svůj vlastní byt, odkud děti chodily do ústavní školy a dílen. Pek ovšem kritizoval jednotvárnost práce chovanců, jejímž účelem byl co největší výdělek pro ústav, ale neměla žádný výchovný význam. Zde můžeme hledat kořeny podnětů pro Pekem zaváděnou tvořivou, samostatnou a pestrá pracovní náplň přípravy dětí pro budoucí povolání v Libni a zejména v Říčanech.

V dalším berlínském ústavu „Grünes Haus“ kritizoval Pek jeho kasárnický, až vězeňský charakter a přerušování výchovného působení dlouhodobými prázdninami: „Jest proti principu ústavů, když dvakrát ročně na mnoho týdnů nechávají porušiti onu blahodárnou rovnováhu zaměstnání duševního s prací ruční, jaká jest právě nejjistější cestou ke přirozenému rozvoji dítěte, a zvláště takového dítěte, jaké do ochranovny přichází hledat pomoc.“¹³

Zajímavé informace o systému výchovné péče v bratrských ústavech získal Pek při návštěvě tzv. Evangelisches Stift v Berlíně, kde byl přímo nadšen nejen systematickou přípravou budoucích vychovatelů, ale zejména systémem rodinné soustavy v působení na opuštěné děti. Každá rodina (12 dětí) měla vlastní domek, zahrádku a systém koedukované rodiny přinášel výborné výsledky. Pek velmi zdůrazňoval bratrský poměr pěstounů k chovancům, podpořený tzv. „smírčími soudy“, konanými v rodinách jednou týdně, kdy si každý měl právo postěžovat na kohokoli v rodině.

Další Pekova cesta vedla do Hamburku, kde poznal několik zařízení. Velký dojem na něho učinila nemocnice v ústavu Rauhes Haus, důsledná čistota, pořádek a zásada, aby si chovanci opatrovali veškeré potřeby sami, což ovšem při zneužití mohlo vést k nepřipustnému vykořisťování chovanců. Již zde formuloval Pek zásadu, že každý chovanec má být řádně vyučen nějakému řemeslu, kterému by se věnoval celý život.

V hamburském sirotčinci nesouhlasil s nevyhovujícím prostředím pro děti, které po škole žijí společně s dospělými tuláky, žebráky apod.

Dále poznal Pek tvrdé podmínky tzv. kárné hamburské školy, kam přicházely děti vzdorující všem kárným opatřením ve školách. Hlavními výchovnými prostředky byla tvrdá práce, tělesné tresty a stálé mlčení, což Pek odsuzoval, protože to mělo zcela opačný účinek.

V Altoně sledoval Pek činnost jakési předchůdkyně školní družiny. Účelem opatrovny pro školní mládež byla ochrana před tuláctvím. Po vyučování děti se souhlasem rodičů přicházely do opatrovny pracovat, což mělo nejen efekt pedagogický, ale i hmotný. Děti si tak vydělávaly na svoji obživu.

Velký dojem měl Pek z Pestalozziho ústavu v Hannoveru, který zabezpečoval jen desetinu registrovaných opuštěných dětí, ostatní byly umístěny v normálních rodinách a sledovány tam. Opět se Pekovi potvrdila teorie o prospěšnosti byť i náhradní rodinné péče před strohou péčí ústavní.

Na zpáteční cestě navštívil Pek ještě sirotčinec a ochranovnu v Brémách, vychovatelnu v Brunšviku, ochranovnu v Erfurtu, Výmaru a Lipsku a ústav Marienhof v Drážďanech.

Pek tak podal ve své knize nejen popis mnoha speciálních pedagogických ústavů a zařízení, ale snažil se hodnotit i jejich činnost. Všímal si denního režimu, výchovné a vzdělávací organizace, vztahů mezi zaměstnáním školním a pracovním mimo školu. Důraz kladl na čistotu, přiměřenou kázeň (odsuzoval kasárenský drill), oceňoval laskavost a přátelský vztah v bratrských ústavech. Vyslovil se pro společné stolování, kolektivní trávení volného času, sborový zpěv, tělocvik a tvořivou práci, jež rozvíjí intelekt dítěte. Požadoval větší prostor pro dětské hry. Odmítal tělesné tresty, spíše prosazoval laskavý přístup a vytváření příjemné atmosféry.

Tímto spisem a zkušenostmi, které Pek uplatňoval ve vlastní praxi, se stal jedním z průkopníků speciální pedagogiky v českých zemích.¹⁴ Mnohé podněty, zkušenosti a dojmy z vlastní studijní cesty uplatnil Pek po návratu do Čech, kde se od roku 1883 stal ředitelem libeňské vychovatelny. Zde pracoval spolu se svou manželkou, nymburskou rodačkou Kamilou Halířovou, až do roku 1896.

Pek vedl vychovatelnu spolu se svou ženou plných třináct let. Zpočátku musel překonávat nejrůznější překážky ekonomického rázu a donutit chovance k plnění denního programu, v němž se pravidelně prolínala nejen složka výchovná, ale i vzdělávací. Informace o činnosti lze čerpat pouze ze dvou dochovaných zpráv, které Pek poslal pražskému magistrátu v letech 1886 a 1887.¹⁵

Pek začínal s šesti chlapci, po třech letech již opatroval 49 hochů a v roce 1896 vedl ústav pro šedesát dětí. Celkem prošlo ústavem během Pekova působení více než 160 chlapců, kteří zde získali určité školní vzdělání, základní společenské návyky a vyučili se řemeslu, které jim umožnilo zařadit se do normálního života.

Kromě manželů Pekových se dětem věnovali dva učitelé a čtyři vychovatelé-řemeslníci. Pek zde zavedl rodinný systém výchovy, vytvořil dvě oddělení pro 7 a 14 dětí školou povinných. O nejmladší děti se starala paní Peková.

Vychovatelná měla obecnou a pokračovací školu, v nichž se děti vzdělávaly dopoledne. Důraz kladl Pek na náležitou náboženskou výuku, která měla plnit funkci občanské výchovy, zvláště z hlediska vštěpování mravních zásad, jejichž cílem bylo vytvořit vzorného občana státu. Odpoledne pracovaly děti v různých řemeslných dílnách pod dohledem řemeslníků. Pek dal zřídit knihařskou, krejčovskou, sedlářskou a pletařskou dílnu. Další zájemci mohli pracovat na zahradě. Ve volných chvílích byl pěstován sborový zpěv, děti se učily hrát na různé hudební nástroje nebo připravovaly loutková divadelní představení. Postupně mohl Pek zcela odstranit tvrdé tělesné tresty, vychovával děti v přátelské atmosféře, přičemž využíval pro nové chovance jakéhosi patronátu starších chlapců, kteří pomáhali nováčkům v plnění denního programu.

Největší problémy měl Pek s umísťováním chlapců po 18. roce věku. Jen těžko hledal řemeslníky, kteří by bývalého chovance vzali do vlastní dílny, zabezpečili nejen jejich další mravní vývoj, ale poskytli jim také určité rodinné zázemí. Pek dokonce podal návrh na zřízení domova pro učně, který by nahrazoval rodinný dohled po jejich odchodu z vychovatelný. Největším trestem pro nenapravitelné chlapce, kteří v ústavu kradli, týrali mladší chovance a toulali se, bylo vyloučení z vychovatelný.

O každém chovanci si vedl Pek osobní karty, do nichž zaznamenával výchovné úspěchy i neúspěchy, vlastní psychologické postřehy i zkušenosti ostatních vychovatelů. Uplatňováním psychologie a důsledného individuálního přístupu k chovancům se Pek začal prosazovat na veřejnosti. Jeho činnost získávala četné stoupence a Pek sám byl považován za uznávaného odborníka v oblasti péče o zanedbanou a opuštěnou mládež. Pod jeho vedením se libeňská vychovatelná stala jednou z nejlepších v Rakousku-Uhersku.

Postupně začala pražská obec pociťovat nedostatek prostoru pro péči o zanedbané děti (zvláště o dívky) a hledala další možnosti rozšíření vychovatelný, jež by podchytila stále stoupající počet mravně narušených dětí. V pravý čas byl realizován návrh pražských manželů Olivových z roku 1890 na vybudování nového ústavu, pro který byla vytvořena nadace ve výši 50 000 zlatých. Mezi organizátory najdeme i Peka, který prosadil do projektu vlastní zkušenosti

z Německa a Libně. Jako nejvhodnější byly určeny a zakoupeny pozemky u obce Říčany a během jednoho roku 1895—1896 byla postavena dvoupatrová budova s prostornými ložnicemi, hernami, školními třídami, řemeslnickými dílnami, jídelnou a byty personálu. Poblíž byl vybudován hospodářský objekt, který zásoboval ústav potravinami. Celý komplex byl doplněn rozsáhlým parkem, sadem a zahradou. Okolí ústavu tvořily borové lesy. V novém ústavu byly skloubeny nejmodernější poznatky ze staveb podobných ústavů ve světě a pozitivní zkušenosti Pekovy se promítly i do vnitřního zařízení ústavu. Na výzdobě se podíleli významní čeští umělci, V. Brožík, E. Dítě a J. Fialka, který celou stavbu projektoval. Ústav neměl v rakouských zemích vůbec obdobu a zařadil se mezi nejlepší veřejné výchovatelny v Evropě vůbec. Jejím prvním ředitelem se stal Leopold Pek.

SYSTÉM RODINNÉ VÝCHOVY V ŘÍČANSKÉ VYCHOVATELNĚ

Vzhledem k podrobnému vylíčení organizace a vnitřního života říčanské výchovatelny J. Jelínkem omezíme se pouze na stručný přehled nejzajímavějších aspektů Pekova výchovného působení.¹⁶

Podle tehdejších stanov nemohl funkci ředitele vykonávat svobodný muž nebo vdovec, ale pouze manželský pár. Paní Pekové byla svěřena organizace domácích prací a hospodaření.¹⁷

Ústav měl vlastní hospodářství, které zajišťovalo naprostou ekonomickou samostatnost. Na polních pracích se velkou měrou podílely děti. Olivovna měla také vlastní školu, nemocnici, kapli a duchovního, který vyučoval náboženství a vykonával pobožnosti. Chovanci bydleli v prostorných ložnicích s moderním zařízením, k dispozici měli učebny, dílny, tělocvičnu a kuchyň s jídelnou.

Za veškeré výchovné a hospodářské výsledky výchovatelny odpovídal ředitel Pek městu Praze.

Výchovatelna Olivových byla zřízena pro celkem 120 chovanců, z nichž bylo 80 dívek. Přijímány byly pouze děti do 10 let věku. Asi jednu třetinu dětí tvořily děti předškolního věku, jimž se věnovala paní Peková spolu s dalšími ženami z personálu. Chovanci zůstávali v ústavu do doby, než vstoupili se souhlasem ředitele do učení nebo do služby, tj. do 18 let. Nadané děti zde mohly zůstat i déle a nadace jim poskytovala prostředky pro další studium.

Škola byla trojtřídní, soukromá, společná pro dívky i hochy. Pro nižší třídy byly přijaty dvě literní učitelky, ve třetí třídě vyučoval odborný učitel. Denně byl na rozvrhu, který zhruba odpovídal rozvrhu státních škol, zpěv. Již od první třídy se dívky učily ručním pracím. Ve třetí třídě byla zavedena tříhodinová výuka němčiny.

V době hlavních polních prací bylo vyučování zkráceno, přesouvalo se do odpoledních nebo večerních hodin. Pro starší dívky byla později zřízena pokračovací škola, v níž se seznamovaly se základy domácího hospodaření, znalostí zboží a opakovala se již probraná látka.

Po vyučování se chovancům věnovali vedle učitelů zvláště pěstouni a pěstounky vzdělávající děti v ručních pracích nebo různých řemeslech.

Pek měl samozřejmě velký zájem o zdárný mravní vývoj chovanců. Veškerý personál vedl k neustálému pozorování svěřenců a jednou týdně svolával tzv. domácí porady, na nichž konfrontoval jednotlivé postřehy o chovancích. Na základě těchto porad vedl potom Pek osobní pohovory s jednotlivými chovanci, chválil je, trestal, podněcoval a motivoval k další práci. V tomto individuálním diferencovaném přístupu viděl Pek správně vrchol výchovatelského působení ústavu. Pek měl jak u chovanců, tak u personálu neobyčejnou autoritu, proto otázka kázně nebyla otázkou kardinální, jak tomu bylo běžně v podobných ústavech v zahraničí. Ze vzpomínek bývalých chovanců lze rekonstruovat systém odměn i trestů, přičemž tělesné tresty byly pouze výjimečné.

Důležitým výchovným principem byl rodičovský přístup manželů Pekových ke všem chovancům, kteří považovali Olivovnu za svůj domov. Pek udržel osobní i písemný styk s bývalými chovanci,¹⁸ sledoval jejich pracovní zařazení, radil jim v dalším osobním životě a snažil se vytvořit z nich jakousi velkou rodinu. Bývalí chovanci byli zváni na všechny slavnosti ústavu a Pek jim rozesílal pravidelně tzv. Noviny z Olivovny, které sám v letech 1908–1914 psal, rozmnožoval a distribuoval.¹⁹ Rodinný systém výchovy byl posilován společným stolováním i bydlením v ústavu.

Pek byl zakladatelem velmi oblíbených skupinových vlastivědných výletů chovanců do blízkého i vzdálenějšího okolí Říčan. Využíval jich jako výchovného prostředku, jako odměny pro vyznamenané chovance.²⁰

Pek vedl ústav k neustálému rozkvětu i za podpory nadšených přátel a spolupracovníků, mezi nimiž vynikal učitel a spisovatel K. B. Hájek, který v Olivovně působil v letech 1899–1906. Ten byl potom jmenován ředitelem sirotčince na Hradčanech, kde se snažil dále rozvíjet a šířit Pekovy pedagogické ideje.

ČINNOST LEOPOLDA PEKA V NYMBURCE

Vypuknutí první světové války a vážné onemocnění manželky, které jí znemožňovalo vykonávat povinnosti v Olivovně, donutilo Peka ukončit působení v Říčanech a přestěhovat se do Nymburka, rodiště své ženy.

V Nymburce se opět zapojil do veřejně prospěšné činnosti. Vedle působení v učitelském spolku Budeč poděbradská směřoval jeho zájem k péči o děti a mládež. V roce 1917 se stal zakládajícím členem Spolku pro péči o mládež, kde působil do roku 1923 jako jednatel.²¹ Spolek se pod faktickým vedením Pekovým zapojil do systému zemské péče o zanedbanou mládež a po smrti manželky v roce 1918 věnoval Pek veškerý volný čas ve prospěch nyní již Okresní péče o mládež.²² Do roku 1923 získal Pek asi tisíc pravidelných příspěvů a finančně vypomáhalo asi šedesát spolků a organizací. Spolu se subvencí ze sbírek tzv. Národní pomoci disponovala Okresní péče o mládež v Nymburce nemalou částkou, jež ale stačila pokrýt jen výdaje na nejnnutnější věci pro děti, jako bylo stravování a ošacení. Neúnavnou přesvědčovací prací, agitací, prosbami i za cenu vlastního ponižování získával Pek další peníze na zlepšení hmotného zabezpečení opuštěných dětí.

Podle stanov spolku bylo účelem Okresní péče o mládež „pečovat o výchovu a opatrování chudých, osiřelých a zanedbaných opuštěných dětí, o děti fyzicky a psychicky abnormální, zajišťovat jejich veřejnou ochranu, vyhledávat rodiny ochotné ujmout se takových dětí, zřizovat a starat se o sirotčince, vychovatelný, útulky, pořádat dobročinné akce ve prospěch dětí a vést osvětovou činnost.“²³ Pek upozorňoval na nejrůznějších setkáních ještě jako sedmdesátiletý stařec na těžký úděl opuštěných dětí, organizoval akce, burcoval svědomí občanů, aby se osud těchto dětí stal věcí veřejnou. Jeho ideálem bylo, aby se každé opuštěné nebo zanedbané dítě dostalo do ústavu nebo ještě lépe, aby se ho ujala rodina, jež by mu poskytla veškerou potřebnou péči. Pro splnění tohoto ideálu bojoval Pek až do konce života z plných sil a za pomoci všech dostupných nepolitických prostředků. Jak velká byla jeho zásluha o rozvoj veřejné péče o mládež na Nymbursku, ukáže několik statistických údajů z činnosti Okresní péče o mládež v období Pekova působení. V ústavech a rodinách podporovala 1 762 dětí, ošatila 5 819 dětí a ve čtyřech stravovacích stanicích poskytovala stravu pro 3 473 dětí. Kromě toho v prázdninových táborech umístila 380 dětí. Celkové náklady činily téměř jeden milión Kč.²⁴ Jistě i Pekova nezměrná aktivita a nadšení přispěly k faktu, že téměř 96 % registrovaných dětí bylo Okresní péčí o mládež zaopatřeno stravou a ošacením, čímž se tento okres zařadil mezi neúspěšnější v českých zemích.

Velkým zadostiučiněním byla pro Peka starostlivost o osud bývalých chovanců Olivovny, kteří se k němu stále hlásili, udržovali korespondenci a navštěvovali ho v Nymburce. Jedna z prvních jeho chovank, F. Novotná, se o něho starala až do jeho smrti 26. května 1937.²⁵

ZÁVĚREM

Věnovali jsme pozornost muži, který po celý život přes prožívání velkých politických zvratů nepochopil příčiny sociální nejistoty chudých a opuštěných dětí, nedostal se k léčení pravých sociálních neduhů, jejichž důsledkem byla bída sirotků a zanedbaných dětí, a který přesto během svého života napravoval tyto důsledky v mezích filantropického snažení sbíráním milodarů, příspěvků a udržováním jednoduché organizace různých útulků a speciálních ústavů. Jeho praktické výchovné působení, organizační schopnosti, podepřené znalostí zahraničních zkušeností, a osvětová aktivita v oblasti péče o mládež zůstaly dosud nedoceny a nezhodnoceny ani pro potřeby současné kvalitativně vyšší úrovně péče o děti a mládež. Snažili jsme se poskytnout v roce 50. výročí jeho úmrtí přehled o životě a činnosti učitele, vychovatele a organizátora Leopolda Peka, který jako první v českých zemích razil na základě zahraničních zkušeností cestu organizované péči o opuštěnou mládež, stanovil organizační zásady a pracoval na nových výchovných metodách, zejména rodinný systém ústavní výchovy. Přes dobovou omezenost jsou jeho názory vychovatelské a zásady organizační svým humánním pojetím přitažlivé i pro dnešní systém péče o mládež budovaný v socialistické společnosti.

¹ Nejvíce, ale s chybami Zikmund, A.: *Mládež mravně vadná*. Praha 1930; pouhé odstavce uvádí J. Šafránek: *Školy české, II*. Praha 1919, s. 394, O. Kádner: *Dějiny pedagogiky, III/3*. Praha 1923, s. 220. Dále O. Chlup, J. Kubálek, J. Uher: *Pedagogická encyklopedie, II*. Praha 1939, s. 369.

² Archiv hl. m. Prahy, výstřižkový fond, sign. 3D3 a fond Úřední spisovny 1850–1900, část C – školy, kde jsou výroční zprávy libeňské vychovatelny za roky 1885–1887. Dále OA Nymburk, f. Okresní péče o mládež, f. Okresní sirotčinec.

³ K dispozici jsme měli korespondenci L. Peka s bývalou chovankou Marií Reilichovou, dále Noviny z Olivovny, které Pek posílal bývalým chovancům i do zahraničí, a Stanovy pro vychovatelnu manželů Olivových v Říčanech (Praha 1912). Blíže viz J. Jelínek: *Příspěvek k počátkům institucí pro opuštěnou mládež v českých zemích*. Praha, dipl. práce FF UK 1980.

⁴ Nelze vyloučit, že části této práce publikoval Pek v odborných časopisech „Úchylná mládež“ a „Péče o mládež“. Informaci z *Pedagogické encyklopedie* (1939, s. 369) nelze ověřit.

⁵ Je známo, že Pek působil ve dvacátých letech v četných funkcích v poděbradském učitelském spolku Budeč, jeho fond je dosud nezvěstný. Viz: *Učitelstvo školního okresu poděbradského a učitelé... v 10. jubilejním roce trvání republiky čsl.* OA Nymburk, pob. Lysá nad Labem, sign. 71.

⁶ O hledání cest pomoci opuštěným dětem se snažili již dříve např. J. J. Pestalozzi, J. J. Wichern a J. B. Basedow.

⁷ Literatura k poznání stavu a vývoje výchovných ústavů pro mládež v Evropě je velmi chudá. Základní práce jsou z přelomu století: Červinková–Riegrová, M.: *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*. Praha 1894; Foustka, B.: *Ochrana dětství a mládeže*. Praha 1912.

⁸ Jelínek, J.: c. d., s. 13–14.

⁹ Červinková–Riegrová, M.: c. d.

¹⁰ *Zpráva o Vychovatelně manželů Olivových*. Praha 1907, s. 8. Soukromý archiv J. Jelínka, Říčany.

¹¹ Pek L.: *Obrázky z pedagogické cesty konané r. 1883*. Praha, v. n. 1885.

¹² Tamtéž, s. 8.

¹³ Tamtéž, s. 60.

¹⁴ Pek zaujímá čestné místo vedle dalších pedagogů–cestovatelů: J. Maška, J. Krejčího a J. Šauera z Augenburgu.

¹⁵ Zpráva pražské vychovatelny v Libni 1886 a Zpráva pražské vychovatelny v Libni, školní rok 1887. Archiv hl. m. Prahy, f. Úřední spisovny 1850–1900, oddíl C: školy-vychovatelna v Libni.

¹⁶ Podrobněji Jelínek, J.: c. d., s. 23–30.

¹⁷ *Stanovy pro vychovatelnu manželů Olivových v Říčanech*. Praha 1912, s. 31–32.

¹⁸ Je dochována korespondence L. Peka s M. Reilichovou z let 1907–1914, v níž Pek bývalou chovanku, nyní již úřednici redakce časopisu Čas, informuje o všech novinách a událostech v ústavu, o vlastních pocitech, radostech a nových zkušenostech. Z dopisů jasně vyznívá Pekova otcovská láska k bývalé chovance.

¹⁹ Noviny z Olivovny jsou téměř kompletní v soukromém archivu J. Jelínka v Říčanech. Jsou dosud nejlepším a nejucelenějším materiálem k poznání vnitřního života ústavu v letech do první světové války.

²⁰ Rohlena, V.: *Školy v přelomu*. V Praze 1928, s. 60.

²¹ OA Nymburk, f. Okresní péče o mládež, Kniha členů, příspěvků, oběžníků, s. 15 a 17.

²² Od roku 1908 byly okresní spolky pro péči o mládež soustavně budovány Zemským úředním spolkem péče o mládež v Čechách.

²³ Srov. pozn. 21, s. 13.

²⁴ OA Nymburk, fond Okresní péče o mládež. Kniha Zápisů o schůzích.

²⁵ Jelínek, J.: c. d., s. 31.

КАРЕЛ РЫДЛ, ИВА ШВАХТОВА, МИРОСЛАВА ВАЛЕШОВА ВКЛАД ЛЕОПОЛЬДА ПЕКА В СПЕЦИАЛЬНУЮ И СРАВНИТЕЛЬНУЮ ПЕДАГОГИКУ

Предлагаемая работа, приурочена к 50-й годовщине со дня смерти Леопольда Пека. Она ставит целью осветить жизнь и деятельность этого недооцененного и пока малоизвестного педагога, гуманиста и организатора попечения над беспризорными детьми в чешских землях в конце XIX – начале XX в. в.

В 1883 г. Л. Пек осуществил в учебных целях поездку по Моравии и Германии. Он изучал постановку и методы воспитательной и образовательной работы в детских учреждениях, предназначенных для сирот, бедноты и педагогически запущенных детей. Этот опыт он использовал потом в собственной воспитательной деятельности в Либенском воспитательном доме и приюте супругов Оливых в Ржицанах. Используя семейную систему воспитания, он создал лучшие учреждения этого типа в Австро-Венгрии.

С 1914 г. жил в Нымбурке, где участвовал в организации попечительства над социально-заброшенными детьми.

Работал в районном молодежном попечительстве, в организациях благотворительного характера, в учительском движении. И хотя ему не всегда удавалось постичь реальные корни засрощенности детей и социальных противоречий, он путем филантропической флаготворительности стремился облегчить тяжелую судьбу детей, потерявших семейную среду.

Л. Пек постепенно стал признанным авторитетом в организации воспитательных учреждений и в вопросах методики воспитания педагогически запущенной молодежи. Его опыт, подтвержденный серьезной практикой, и сейчас может обогатить методический инструментарий воспитательных учреждений.

Его творчество оставило большой след в теории педагогики. Он был не только пионером в области сравнительной педагогики, но и обогатил формирующуюся тогда как направление сравнительную педагогику.

KAREL RÝDL, IVA ŽVACHTOVÁ, MIROSLAVA VALEŠOVÁ LEOPOLD PEKS' CONTRIBUTION TO THE COMPARATIVE AND SPECIAL PEDAGOGICS

This study for the occasion of the fiftieth anniversary of the death of Leopold Pek brings near the life and activities of that so far little known and not enough appreciated educationalist, humanist and organizer of the care of abandoned children in the Czech lands in the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

In 1883 Leopold Pek made a study journey round Moravia and Germany where he studied the organization, and educational methods in institutions for the morally neglected youth, orphans and poor children. Then he made use of this experience in his own educational activity at the educational institution at Libeň and Říčany, the latter having been owned by

the Olivas; applying a family system of education he created eminent institutions in Austria-Hungaria.

Since the year 1914 L. Pek lived at Nymburk where he helped organize and materially secure the care of the poor and neglected children and orphans. He worked for the District Care of the Youth, in organizations of a charitable character and in the teachers' movement. Even though he had never tried to penetrate to real roots of the moral destruction and social discrepancies he tried philanthropically with all his strength to facilitate the hard destiny of the children and

the youth that lost their family background, through gifts and dues.

Consequently he became an authority in the organisation of educational institutions, and educational methods applied in the work with the neglected youth can enrich the methodological securing of educational character even today.

As for the history of the pedagogics Pek is of great interest and importance not only as a pioneer of the special pedagogics but also as a significant Czech teacher-traveller who enriched the then originating comparative pedagogics.